

Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Ve Sağlık

Yusuf ÇELİK*

ÖZET

Literatürde sürdürülebilir kalkınma konusunda oldukça fazla sayıda makale ve raporlara rastlamak mümkündür. Her ne kadar tanımlar birbirinden farklı olabilseler bile bütün tanımlar çevre, ekonomi ve sosyal unsurların sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilemez unsurları olduğu üzerinde hemfikirdirler. Ülkelerin izledikleri stratejileri uygulamaya koymak için izleyecekleri eylem alanları ve ilerleme göstergeleri incelendiğinde ise bunlardan önemli miktarının sağlıklı yaşam, ölüm oranları, sigara kullanımının azaltılması veya çocuk yaşta ortaya çıkan beslenme bozukluklarının önlenmesi gibi doğrudan halk sağlığı çalışmaları ile çok yakından ilişkili oldukları görülebilecektir. Bu makalenin temel amacı, sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımından hareketle, bütün ülkelerin nihai hedefi olan kalkınmış bir toplumun oluşturulmasında sağlık hizmetlerinin oynadığı önemli rolü tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, Sağlık

Sustainable Development And Health

ABSTRACT

It is possible to see numerous of articles and reports on sustainable development. Although the definitions are different from each other, all definitions agree that environment, economy and social aspects are vital aspects of sustainable development. When the areas and indicators that are necessary for putting the sustainable development strategies into practice are considered, it can be seen that many of them have close relationship with public health efforts such as healthy life, mortality rates, decreasing smoking rate, or preventing nutrition disorders of children. The purpose of this article is to discuss the important role of health services in creating a developed community, which is the ultimate goal of all countries, in light of the definition of sustainable development.

Key Words: Sustainable Development, Health

* Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sağlık İdaresi Bölümü

I. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI VE SAĞLIK

1.1. Sürdürülebilir Kalkınma: Temel Kavramlar

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için gerekli politikaların belirlenmesinden önce sürdürülebilir kalkınma kavramının açık bir şekilde tanımlanması gereklidir. Hemen hemen herkes sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklerken, kavramın yorumlanması kişiden kişiye, kültürden kültüre ve ülkeden ülkeye göre değişebilmektedir. Örneğin bir toplum kültürü bitki ve hayvan hayatını sadece bir varlık olarak değil de yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görüyorsa, bu toplumda geliştirilecek olan stratejiler doğal kaynakların korunmasına karşı son derece duyarlı olmak zorunda kalacaktır.

Sürdürülebilirlik kavramı oldukça popüler olmasına ve çoğu kişi tarafından belirli bir kavramı pazarlamak için sık sık kullanılmasına rağmen yine de çoğu insan tarafından yanlış bir şekilde tanımlanmakta ve kullanılmaktadır. Bu kavram tanımlanırken gelecekte de sürdürülebilirliğin düşünülmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın en yaygın tanımı 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yapılan tanımdır. Bu tanıma göre kalkınma; *'gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanması'*dir. Bu tanım genel hatlarıyla oldukça açık olmasına rağmen, tanım içinde geçen ihtiyaç teriminin netliğe kavuşturulması gereklidir. 'İnsan ihtiyacı' algısı büyük ölçüde içinde yaşadığımız topluma göre şekillenmektedir. Bazıları ihtiyaç teriminden sadece yiyecek, içecek ve barınma gibi çok temel ihtiyaçları anlarken, bazıları sağlık hizmetleri sunumu ve sosyal güvenlik gibi durumları ve bazen araba, bulaşık makinası ve televizyon gibi malları da ihtiyaç olarak algılamaktadırlar. Bu açıdan gelişmiş ülkeler ve Çin veya Hindistan gibi gelişmekte olan ülkeler veya İran gibi nükleer enerji konusunda çalışmalar yapmakta olan ülkelerin durumları göz önünde bulundurulduğunda, sürdürülebilirlik konusunda devam eden tartışmaların sonu yok gözükmemektedir (Jeffery, 2006).

Dolayısıyla ülkelerde kalkınmayı gösteren tek ve standart bir çizgi yoktur. Kalkınma çoğu zaman ülkelerin refahı ile ölçülebilmektedir (gayri safi milli hâsıla veya kişi başına düşen gelir gibi). Bununla birlikte kalkınma, refah seviyesinden daha da fazlasını içermektedir. Örneğin politik özgürlük, temel insan haklarının garanti altına alınması ya da insanların özgür iradeleriyle tercihlerini yapması gibi kavramlar da kalkınmanın en önemli bileşenleri haline

gelmiştir. Refah, kalkınmanın en önemli unsuru olsa bile, refahın toplumu oluşturan bireyler tarafından nasıl kullanıldığı ve bireylerin kendi kişisel gelişimleri ve sağlıkları konusunda mevcut potansiyellerine ulaştırmada ne kadar iyi oldukları çok daha önemlidir (Jacob, Abel 2002).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı bazı yazarlarca; *'dünyanın kıt olan kaynaklarını yok etmeden ve bu kaynakları en verimli bir şekilde kullanarak, sadece belirli bir kesim için değil bütün dünya insanları için adaleti ve fırsatı sağlayacak olan ekonomik gelişme'* olarak tanımlanırken, diğer bazıları tarafından kısaca; *'çevreye saygılı olurken insanların yaşam kalitesinin iyileştirilmesidir'* diye tanımlanmıştır. Bu iki ayrı tanımda üzerinde önemli vurgu yapılan iki önemli unsur ise ekonomik gelişme ve çevrenin korunmasıdır (De Kruijf, Van Vuuren 1998).

Kalkınmanın en önemli amacı insan iyiliğini ve insanoğlunun maksimum kapasitesine ulaşmasına imkân sağlamaktır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke liderleri, sivil toplum örgütleri, kalkınma uzmanları ve uluslararası yardım kuruluşları yukarıda kısaca açıklanan çok kapsamlı amaca ulaşmak için dört temel amaca ulaşılması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Bunlar kısaca; (1) yapısal değişimi yaşamakta olan sağlıklı ve gelişen bir ekonomi, (2) kazanımların geniş ölçüde ve dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlayan bir ekonomi, (3) insan hakları ve özgürlüğü garanti altına alan politik bir sistem ve etkili liderlik, (4) çevrenin korunmasını göz önünde bulunduran ekonomi politikası. Kalkınma konusundaki bu yeni ve çok yönlü yaklaşım aslında son 50–60 yıldır yaşanan tecrübelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Peki, sürdürülebilir kalkınma kavramı ve amaçları ne kadar gerçekçidir? Özellikle gelişmekte olan ülkelerin çoğu hem yapısal değişimi gerçekleştirebilen bir ekonomik sistem hem hızlı bir ekonomik gelişme hedefini yakalama hem de çevre kirliliği yaratmadan ve de kazanılan faydayı toplum içinde adil bir şekilde dağıtarak bunu yapmanın mümkün olmadığını söylemektedirler. Örneğin gelir dağılımında eşitsizliğin azaltılması hedefi ulaşılması zor olan bir hedeftir. Çünkü yüksek gelirli kesimin daha fazla yatırım yaparak ekonomiyi ileriye götürmeleri isteniyorsa, gelir dağılımı adaletsizliğinin olması kaçınılmaz bir gerçektir. Ayrıca, sanayileşmiş ülkelerin gelişme tarihine bakıldığında ilk zamanlarda gelir dağılımı eşitsizliğinin oldukça önemli boyutlarda olduğu görülebilecektir. Ancak bu ülkelerin çoğu belirli bir kalkınma seviyesine eriştikten sonra gelir dağılımı eşitsizliğini

azaltmanın çarelerini aramaya başlamışlardır. Bu kavrama yöneltilen bir başka eleştiri ise kalkınma sürecinde sanayileşmiş ülkeler insan haklarına saygı göstermezken, sendikalara izin vermezken ve demokrasi ilkelerine uymazken, şimdi gelişmekte olan ve gelişme çabası içinde olan ülkelerin önüne böyle bir hedefi koymalarıdır. Örneğin ABD ele alındığında, yerli halk üzerinde soykırımı gerçekleştirdiği, ABD endüstrisinin gelişmesinde oldukça önemli bir rol oynayan pamuk üretiminde insan köleleri kullandığı, ilk sanayi ürünlerinin üretildiği korunmasız ve çalışma koşullarının yetersiz olduğu fabrikalarda kadın ve çocukları çalıştırdığı ve kadın ve azınlıklara oy kullanma hakkını vermediği herkesin bildiği gerçeklerdir. Çevreyi koruma anlayışı içerisinde ve bu yaklaşıma uygun politikalarla hızlı ekonomik gelişmenin yakalanmasının mümkün olmadığı da bu kavrama yöneltilen eleştiriler arasında yer almaktadır. Eğer hatırlanırsa ABD’de kalkınma sürecinde pek çok ormanlık alan yok edilmiştir. Şimdi ise az gelişmiş ülkelerin çevrelerini korumaları istenmektedir. Böyle bir hedefi, az gelişmiş ülkelerin önüne koymak onların ekonomik olarak gelişmemeleri anlamına gelecektir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine erişmenin inanılmaz derecede güç olduğu söylenebilir. Ancak eğer tek ve aynı zamanda en önemli amaç insanoğlunun sürekliliğini sağlamak ise sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek bir zorunluluktur. Sürdürülebilir kalkınma kavramını bir amaç olarak görmenin en önemli nedenlerinden birisi ise hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için eşit derecede uygun hedefleri içermesidir. Dünya üzerinde hiçbir ülke bu amaçlara ulaşmış durumda değildir ve yapılması gereken daha pek çok şey vardır (Weaver et al. 1977).

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada izlenecek temel ilkeler ise şöyle özetlenebilir (Price, Dube 1997);

1. Küresel Sorumluluk: Bütün dünya şehirleri ve aynı zamanda ülkeleri, önemli küresel sonuçlar ortaya çıkaran atıkları ve kirliliği üretmektedirler. Bu durumda bütün şehir ve ülke yönetimlerinin hem kendi vatandaşlarının hem de başka ülkelerde yaşayan insanların yararına olacak çözümleri üretmede küresel sorumluluğa sahip olmaları gereklidir.

2. Ortak Bir Yaklaşım: Çoğu çevresel problemler doğrudan insan aktiviteleri ile ilişkili olup, doğrudan veya dolaylı olarak insan sağlığını etkilemektedir. Örneğin ekonomik ve diğer bazı insan aktiviteleri hem çevre hem de insan sağlığını olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun için bütün dünya

ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmanın ana unsurları olan ekonomi, çevre ve sağlık konusunda ortak bir yaklaşımı benimsemeleri gereklidir.

3. *Ortaklık*: Toplum katılımı ve bilinçlendirmenin yeni biçimleriyle bütün sektörlerin çabalarının koordine edilmesi ve eyleme geçirilmesi için bir ortaklığa ihtiyaç vardır. Böyle bir yaklaşım, farklı seviyelerde alınacak olan kararların çevreye ve sağlığa yönelik etkilerinin belirlenmesinde oldukça kapsamlı stratejilerin belirlenmesine yardımcı olacaktır.

4. *Katılımcı Yaklaşım*: Vatandaşların demokrasi araçlarına daha etkili bir şekilde ulaşmalarının sağlanması suretiyle hem yerel hem de küresel gerçekler konusunda duyarlı olunması hem de farklı görüşlerin temsil edilmesi imkân dâhilinde olacaktır

5. *Yenilenen Yönlendirme*: Sivil toplum ve yönlendirmedeki dinamikler son derece önemli hale gelmektedir. Geleneksel paydaşların yanısıra kar amaçlı olmayan kurumlar, uluslararası şirketler ve uluslararası medya gibi yeni yeni taraflar da bu alanda rol oynamaya başlamışlardır. Bu eğilim, herkes için sağlık ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri için uluslararasından ziyade küreselliğe doğru bir değişimi gerekli kılmaktadır.

6. *Sürdürülebilir Kentleşme Politikası*: Sürdürülebilir bir kentleşme politikası sektörlerarası işbirliğini gerekli kılmaktadır.

1.2. Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Ülkelerin Değerlendirilmesi

Ülkelerin, belirledikleri sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ne kadar ulaştıklarının belirlenmesi için geliştirilecek olan uygun göstergelerle belirli dönemlerde izlemlerde bulunmaları gereklidir. Ancak sürdürülebilir kalkınma kavramı çok geniş olduğu için bu konuda bir gösterge geliştirilmesi de son derece zordur. Çünkü geliştirilecek olan göstergenin;

1. Kolay anlaşılabilir, açık ve net olması,
2. Politika geliştirmeye müsait olması,
3. Bilimsel bilgilere dayanarak geliştirilmiş ve teorik olarak sağlam temellere oturması,
4. Teknik olarak ölçülebilir olması (uygun maliyetlerde ve tekrarlanabilir nitelikte),
5. Hem zamana hem de coğrafi farklılıklara uygun olması,

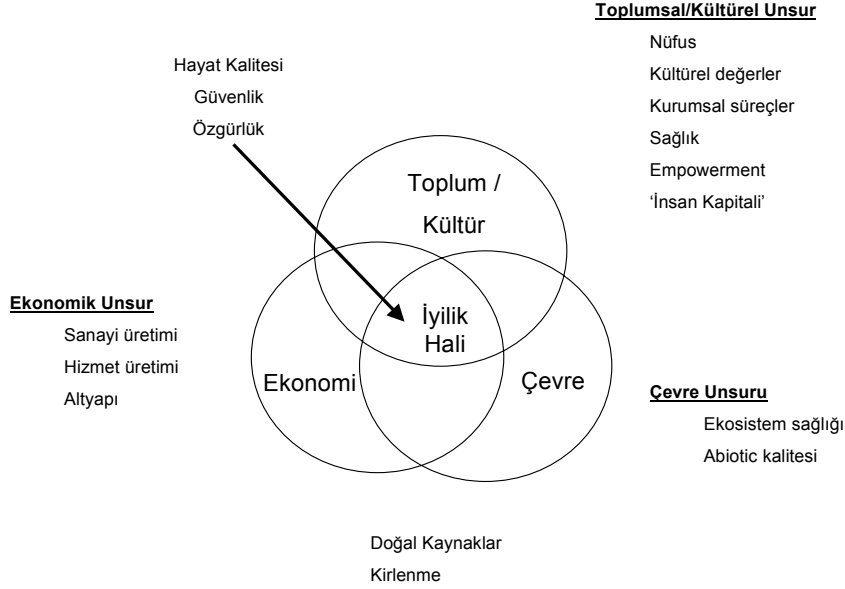
6. İlk bakışta verdiği anlamdan ziyade daha farklı bakış açılarını ve vizyonu yaratacak kadar anlamlı olması gereklidir (De Kruijf, Van Vuuren 1998).

Yukarda sayılan özelliklere uygun olarak geliştirilecek ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ne derecede ulaşıp ulaşılmadığını gösterecek olan göstergenin geliştirilmesi için sosyal, ekonomik ve çevresel alanlara ait farklı farklı göstergelerin değerlendirilip ve sonunda da tek bir gösterge içinde birleştirilecek şekilde bütünleştirilmeleri gereklidir. Bu zor görevi başarmak için ise yapılması gereken beş önemli iş vardır. Bunlar;

1. Farklı alanlarda kavramsal çerçevenin oluşturulması,
2. Her alana özgü ayrıntılı göstergelerin belirlenmesi,
3. Kullanılacak olan yöntemlerin bütünleştirilmesi,
4. Farklı göstergelerin birleştirilmesi,
5. Matematiksel modellerin geliştirilmesi

Yukarda sayılan görevlerden her birisi oldukça zor görevler olmasına rağmen birinci görev diğer görevler için bir başlangıç noktası olduğu için biraz daha zor ve aynı zamanda önemlidir. Bu görevin başarılmasında kullanılacak kavramsal çerçevenin geliştirilmesinde sürdürülebilir kalkınma kavramı içine giren alanların belirlenmesi ve bu alanlar içinde hangi alt sektörlerin dahil edilmesine karar verilmesi gereklidir. Sürdürülebilir kalkınma konusunda genel olarak kabul edilen görüşler ışığında, geliştirilecek olan kavramsal çerçevede üç önemli unsur yer almaktadır. Bunlar; (1) çevrebilim, doğa ve doğal kaynaklar, (2) ekonomi ve (3) toplum ve kültür gibi alanlardır. Sözü edilen unsurlar Şekil 1’de gösterilmiştir. Ancak Dünya Bankası tarafından geliştirilen bir başka modelde yukarda sayılan üç alt unsura bir dördüncü alt unsuru olarak ‘kurumlar’ ilave edilmiştir (De Kruijf, Van Vuuren 1998).

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Unsurları

Kaynak: De Kruijff H.A., Van Vuuren D.P. (1998) Following sustainable development in relation to the North-South dialogue: ecosystem health and sustainability indicators. *Ecotoxicology and Environmental Safety* 40, sayfa: 9

Şekil 1’de gösterilen unsurlar birbirinden bağımsız olmayıp bazen birbirleriyle örtüşmekte, bazen biri diğerinden etkilenmekte ve bazen de ortaklaşa etkileşim içinde bulunmaktadır. Bu şekile bakılarak sürdürülebilir kalkınma konusunda şu önemli iki çıkarımda bulunmak olasıdır: (1) her unsur içindeki dengelerin sürdürülebilir olması, (2) unsurlar ve aralarındaki ilişkilerin dengeli olması. Bu durumda sürdürülebilir kalkınmada ortaya çıkacak olan gelişmeleri değerlendirmede geliştirilecek olan göstergelerin hem her bir unsur için hem de unsurların birbirleriyle etkileştiği alanlarda ortaya çıkacak olan gelişmeleri ölçebilecek şekilde geliştirilmeleri gereklidir.

1.3. Sürdürülebilir Kalkınma ve Sağlık Arasındaki İlişki

Avrupa'da endüstriyel devrim sonucu, ilerleyen ekonomik gelişmeyle birlikte sağlık statüsü de iyileştiği için, sağlık statüsü sosyo-ekonomik gelişmenin otomatik olarak bir sonucu olarak düşünülmüştür. Ancak özellikle fakir ülkelerde zengin ve fakir arasındaki uçurum büyüdükçe, hastalık ve sakatlıklardan daha fazla etkilenen kitleleri hedef alan programlarla hastalık ve ölüm oranları azaltılmaya gayret edilmiştir. Çiçek hastalığının yok edilmesi organize olmuş aşılama hizmetlerinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Daha sonra, 1978 yılında ise toplumun katılımıyla yürütülmesi planlanan ve sektörlerarası işbirliğini gerekli kılan beslenme, sağlık eğitimi, tıbbi bakım, önleyici tıp ve halk sağlığı gibi önlemleri içeren temel sağlık hizmetleri (primary health care) vasıtasıyla 2000 Yılına Kadar Herkese Sağlık hedefleri oluşturulmuştur.

Bu gelişmelerden yaklaşık iki yıl sonra ise seçici temel sağlık hizmetleri kavramı ön plana çıkmıştı (Tatar, 1992). Bu yaklaşıma göre ise, hedef alınan bazı hastalıklara yönelik yoğun koruyucu ve tedavi edici yöntemlerin sağlanmasıyla sağlık statüsünün iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak belirli bazı hastalıkların önlenmesi, sağlık statüsünde istenilen seviyede iyileşmeleri ortaya çıkarmamıştır. Günümüzde ise sağlık, ekonomik gelişmenin bir aracı olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe göre sağlığa hem ülke içinden hem de uluslararası kaynaklardan ayrılan fonların artırılması ekonomik gelişmeyi de beraberinde getirecektir (Jacob, Abel 2002).

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada sağlık sektörü ve göstergelerinin son derece önemli olduğuna daha önce değinilmişti. Ayrıca, Şekil 1'de gösterilen unsurların alt öğelerine bakıldığı zaman 'sağlık' elementinin sosyal/kültürel unsur içinde sayıldığı görülecektir. Sosyal/Kültürel unsurun amacı ise toplum ve kültür sistemimizin sürekli olarak dengeli olmasını sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak ise eşitliğin sağlanması, fakirliğin ortadan kaldırılması, kültürel farklılığın azaltılması, insan haklarının ve güvenliğinin garanti altına alınması ve temel insan ihtiyaçları sayılacak bazı değerlerin belirlenecek olan minimum seviyede karşılanması ile mümkün olacaktır. Burada sağlığın temel insan ihtiyaçlarından birisi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bütün unsurların kesiştiği noktada ise bütün bireyler için vazgeçilemez olan üç önemli elementin olduğu görülecektir. İşte bu üç elementten biri olan hayat kalitesinin iyileştirilmesinde sağlık hizmetleri

ve sağlık sistemi oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ancak şu gerçekte unutulmamalıdır ki, 'hayat kalitesi' diğer bütün unsurların kesiştiği bir noktada yer aldığı için sadece sağlık hizmetlerinde veya sisteminde ya da sosyal/kültürel unsurda meydana gelecek olan iyileşmeler hayat kalitesini yükseltmede yalnız başına etkili olamayacaktır.

DSÖ Sağlık ve Çevre Komisyonu kalkınma kavramını; 'insan hayat kalitesinin geliştirilmesi süreci' olarak tanımlamaktadır (WHO, 1992). Ekonomik, sosyal veya sağlık alanındaki gelişmeler birbirinden farklı alanlar olarak değerlendirilse bile aslında bu parçalar birbirleriyle etkileşmekte olduklarından dolayı bütünü parçaları olarak görülmeleri gereklidir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise çevre, ekonomik, sosyo-demografik ve sağlık unsurlarını kapsamaktadır. Bu kavramda vurgulanan en önemli özellik ise gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına engel olmayacak şekilde mevcut nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Sağlık hizmetleri ve sistemi açısından bu tanımın önemi çevreye zarar vermeden insan yaşam kalitesinin iyileştirilmesidir. Ancak sürdürülebilir kalkınma kavramı çevreyi koruma girişimlerinden çok daha fazlasını içermektedir. Bu kavram aynı zamanda, gelecek nesilleri ve uzun dönemde sağlıklı olmayı da içerir. Sürdürülebilir kalkınma sadece gelir artışını değil aynı zamanda yaşam kalitesi, fakirliğin azaltılmasını da içerecek şekilde bireyler arasında eşitlik, nesiller arasında eşitlik (gelecek nesiller de bizim yaşadığımız kadar güzel bir dünyada yaşama haklarına sahiptirler), ve insan refahının sosyal ve ahlaki yönleri üzerinde durmaktadır (Price, Dube 1997).

Literatürde sağlık çok farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak en çok kabul edilen DSÖ tarafından yapılan tanımdır. Buna göre sağlık; sadece hastalık ve sakatlığın yokluğu değil bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam iyilik halleri olarak tanımlanmaktadır (WHO 1994). Bu tanıma göre erişilebilir en yüksek sağlık seviyesi; insanların ırk, din, politik görüş, ekonomik veya sosyal durumlarına göre herhangi bir şekilde ayırım yapılmaksızın sahip olması gereken en temel haklardan birisi olarak kabul edilmektedir. Sağlık aynı zamanda, birey, grup ve toplumların fizyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerini de ilgilendiren bir kavramdır. Bunun için sağlık sadece hastalık ve sakatlığın yokluğu olarak görülmemelidir. Sağlık tanımlanırken insanların günlük yaşamlarında çevreleriyle sürekli etkileşim

içinde oldukları ve çevrenin özelliklerinden önemli oranda etkilendikleri gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

Ekonomik gelişme beraberinde önemli çevresel zararları da ortaya çıkarmıştır. Çevre hor kullanılmaktadır ve aralarında sağlık seviyesinde olumsuz etkilerinin de sayılabileceği önemli sonuçlara çok az dikkat edilmektedir. Bu nokta önemlidir, çünkü sağlıklı insanlar hem ekonomik hem de çevresel kalkınma için bir gerekliliktir. Eğer sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılacak isteniyorsa sağlık sektörü üzerinde durmak oldukça önemlidir (Litsios 1994).

Fakirliği, insan acısını ve ölümü artırdığı için doğal kaynakların yanlış kullanılması insani gelişim için önemli bir tehditir. Tropikal iklimde ormanlar; yiyecek, ısınma, inşaat malzemeleri, hayvanların yaşamı ve geleneksel tıp için önemli bir kaynaktır. Çevre kalitesi ve ekonomik gelişme seviyesi sağlığın en önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte sağlık da gelişmenin diğer yönlerini harekete geçiren ve ilgilendiren önemli bir unsurdur. Örneğin sağlıklı bireyler ülkenin genel ekonomik gelişimini daha hızlı oranda artıracak şekilde ekonomik olarak daha verimlidirler. Bunun için sağlığa yatırım, kalkınmanın hızlandırılmasında önemli bir araç olabilmektedir. Ancak bundan daha önemlisi, sağlıklı olma başlı başına önemli bir amaçtır (Litsios 1994).

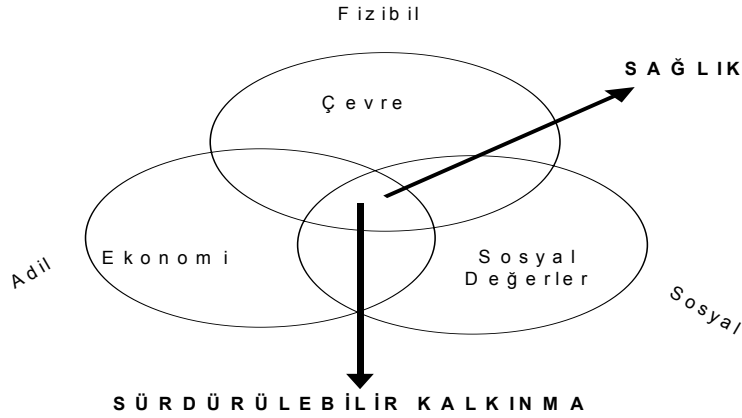
Temelde insan sağlığı, insan aktiviteleri ile biyolojik ve fiziksel çevre arasında gerçekleşen etkileşim sürecini yönetmede, toplumun ne kadar yetenekli olduğuna bağlıdır. Çünkü bu etkileşim süreci o kadar iyi yönetilmelidir ki, bu süreçte sağlık seviyesi geliştirilirken çevre sağlığı kötüleşmemelidir ve aynı zamanda fiziksel ve biyolojik çevrenin bağımlı olduğu doğal sistemlerin bütünlüğüne de zarar verilmemelidir. Bu, dengeli bir iklim ve çevresel kaynakların (tuz, temiz su, temiz hava gibi) sürekli olarak devam ettirilmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu süreç, insanlar tarafından üretilen atıkların doğal sistemler tarafından fonksiyonel bir şekilde yok edilmesini de içermektedir.

Hane halkı kararları sağlığı etkilemekte, ancak bu kararlar da hane halkı üyelerinin gelirleri ve eğitim düzeylerinden etkilenmektedir. Bunun için hükümetler sağlık sektöründe pazar başarısızlığının yaşandığı alanlarda daha

fazla kaynak yaratmaları ve fakir insanların yararlanacağı etkili bir finansman sistemi kurmalıdırlar.

Yukarıda tanımlanan sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için ortak bir yaklaşım gereklidir. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik, sağlık ve çevresel yönleri arasındaki ilişkiyi gösteren bir model aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada sosyal, ekonomik, sağlık ve çevre ile ilgili unsurlar arasındaki ilişkilerin kaşılıklı olduğu ve birbirlerini etkiledikleri son zamanlarda çok daha açık bir şekilde kabul edilmektedir. Bunun için sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada geliştirilecek, olan stratejilerin bu gerçek göz önünde bulundurularak geliştirilmesi gereklidir.

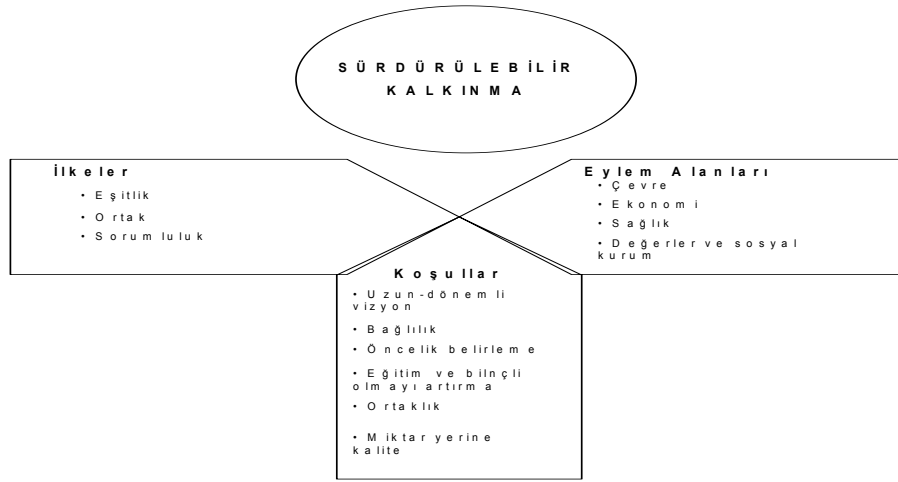
Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Sosyal, Ekonomik, Sağlık ve Çevresel Yönleri Arasındaki İlişki

Kaynak: Price C., Dube P. (1997) Sustainable development and health: concepts, principles and framework for action for European cities and towns. EUR/ICP/POLC060305a – European Sustainable Development and Health Series: 1. Sayfa: 29

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine erişebilmek için gerekli stratejiler belirlenirken dikkate alınması gereken ilkeler ve eylem alanları ise aşağıdaki şekilde olduğu gibi gösterilebilir.

Şekil 3. Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Eylem Alanları ve Strateji Geliştirmede Göz Önünde Bulundurulacak İlkeler

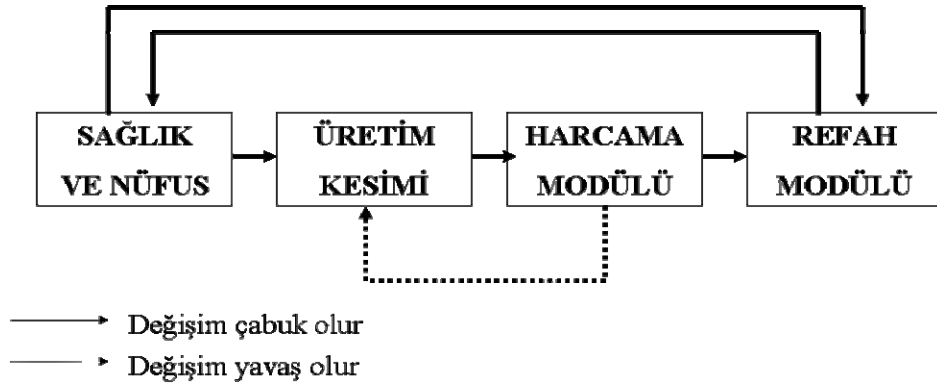
Kaynak: Price C., Dube P. (1997) Sustainable development and health: concepts, principles and framework for action for European cities and towns. EUR/ICP/POLC060305a – European Sustainable Development and Health Series: 1. Sayfa: 30

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada sadece sağlık sektörü değil diğer ekonomik sektörlerin de oldukça önemli olduğu önceki bölümlerde net bir şekilde ortaya konmuştur. Ancak sürdürülebilir kalkınma hedefleri için sağlık sektörünün oynadığı rolün daha iyi anlaşılabilmesi açısından sağlık sektörü ve diğer sektörler arasındaki ilişkiyi yakından incelemekte fayda vardır. Sağlık sektörü ve diğer ekonomik sektörler arasındaki ilişki incelenirken gözönünde bulundurulması gereken açık gerçek ise, sağlık hizmetlerini kullanan ve hasta olarak nitelendirilen kişilerin diğer ekonomik sektörler için bazen bir yiyecek tüketicisi, bazen bir giyecek alıcısı, bazen konuta ihtiyacı olan kimse ve bazen de sosyal ihtiyaçları olan bir varlık olduklarıdır. Bunun

yanı sıra sağlık sektörü müşterilerinin diğer ekonomik sektörlerde çoğu zaman üretici oldukları da bir gerçektir (Over 1991).

Genel olarak bir ekonomi aşağıdaki şekilde olduğu gibi dört temel modül olarak gruplandırılabilir. Ayrıca, şekilde bu modüllerin birbirlerine olan etkileri kesik ve sürekli çizgilerle tanımlanmıştır. Modüller arasındaki çizgilerin şekli herhangi bir modülün hangi modülü kısa veya uzun vadede etkilediğini ve birinde yaşanacak bir değişimin diğerinde de değişimlere yol açacağını göstermektedir.

Şekil 4. Sağlık Sektörü ve Diğer Ekonomik Sektörler Arasındaki İlişki

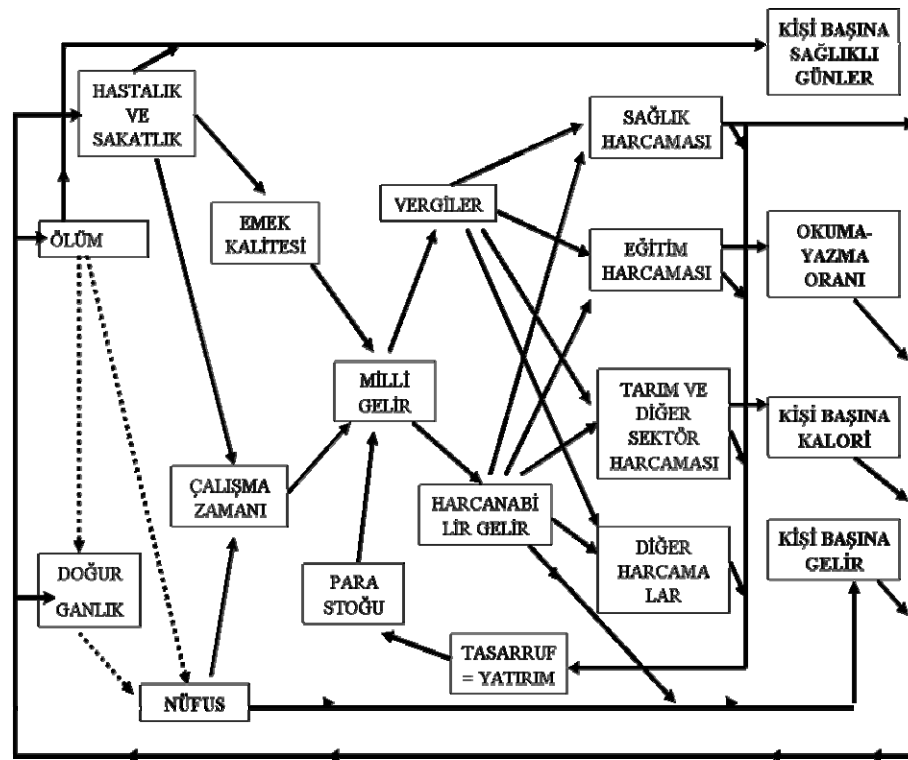

Kaynak: Over M. (1991) Economics for Health Sector Analysis. The World Bank, Washington. Sayfa: 6

Ancak yukarıdaki şekilde sosyoekonomik sistemin, çevre ve kültür veya iklim, genetik miras ya da politik sistem gibi politikacıların kontrolü dışında olan çok önemli unsurlar gösterilmemiştir. Eğer ayrı bir modül olarak gösterilen her bir sektör altında yer alan alt unsurlar ve bunların birbirlerine olan etkilerini gösteren ilişkiler ayrıntılı olarak (Şekil 5) incelenirse sistemin ne kadar karmaşık ve modüllerin birbirleriyle ne kadar bağlantılı olduğu daha iyi görülebilecektir. Şekilde sektörlerarası ilişkilere bakıldığında sağlık ekonomisi bakış açısına göre sağlık program ve projeleri için iki önemli nokta ön plana çıkmaktadır: (a) Sağlıkta ilerlemeler refah modülü üzerinde direkt etkiye

sahiptir, (b) Sağlıkta iyileşmeler üretimde artışa, bu da refah modülüne yansıtacağından ayrıca dolaylı bir etkiye de sahiptir (Over 1991).

Şekil 5. Sağlık Sektörü ve Diğer Ekonomik Sektörler Arasındaki Ayrıntılı İlişki

Kaynak: Over M. (1991) Economics for Health Sector Analysis. The World Bank, Washington. Sayfa: 7

Şekil 4'te refah olarak ifade edilen modül kişi başına sağlıklı günler, okuma yazma oranı, kişi başına tüketilen kalori miktarı ve kişi başına gelir gibi dört önemli gösterge ile değerlendirilebilmektedir. Bu göstergelerden sağlık sektörü ile ilişkili olan kişi başına sağlıklı günler bir ülkenin en önemli sağlık statüsü göstergelerinden biridir. Bu gösterge doğuştan beklenen hayat süresine benzer,

fakat hastalıklar nedeniyle ortaya çıkan sakatlıkları da gözönünde bulundurur. Okuma-yazma oranı ve kişi başına tüketilen kalori miktarı ile birlikte refah modülünün diğer önemli bir göstergesi ise kişi başına gelirdir. Kişi başına gelir ekonomik gelişmenin en önemli göstergelerinden biridir. Ancak gelir dağılımının ne kadar adil olduğunu göstermediği için eleştirilmekte olsa bile refah modülünde yer alan diğer göstergelerin de ne kadar adil dağıtıldığı da belli değildir.

Yukardaki şekiller incelendiği zaman sağlık ve nüfus modülünün toplam üretim ve milli geliri 2 şekilde etkilediği görülür: (a) nüfus miktarı ve sağlık statüsü çalışılan saat ile ölçülen emek miktarını etkilerken, bir yandan da (b) çalışanların sağlık statüsüne bağlı olan emek verimliliğini artırmaktadır. Bunların dışında sağlık ve nüfus modülü hastalık ve ölümler üzerinde direkt etkiye sahip olduğu için refah modülü üzerinde direkt bir etkiye de sahiptir.

Bir ülkedeki toplam sağlık harcamaları ise kamu ve özel sektör tarafından sağlık aktivitelerine ayrılan kaynak miktarına bağlıdır ve refah modülü üzerinde direkt bir etkiye sahip değildir. Ancak sağlık sektörüne yapılan harcamaların uzun vadede emek miktarı ve verimliliği üzerinde önemli etkilerinin olacağı kesindir. Kişi başına tüketilen kalori miktarı ile ölçülen beslenme programları ise ölüm oranı üzerindeki etkisinden dolayı beklenen hayat süresini artırdığı ve nüfus artış hızını etkilediği için genel olarak ekonomik sistem ilave iş yaratacak programlarla veya nüfus artış hızını düşürmeye yönelik programlarla desteklenmelidir. Her ne kadar ölçülmesi çok zor olsa bile sağlık ve nüfus modülünün emek miktarı ve verimliliği üzerinde çok önemli etkilere sahip olduğu bir gerçektir. Bu etkiler kısaca; (a) işe devamsızlığın az olması ve uzun çalışma hayatı, (b) işte kuvvetli, istekli ve huzurlu olma, (c) yeniliklere ve gelişmelere karşı daha uyumlu ve enerjik olma, (d) işten ayrılma ihtimalinin daha az olması olarak özetlenebilir (Over 1991).

Peki, genel sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ne kadar yol alındığını gösterecek olan sağlık göstergeleri nelerdir? Çevresel, ekonomik ve sosyal bazı göstergeler bu hedefe ulaşmada oldukça fazla önem arz etmektedirler. Bu göstergelerin belirlenmesinde ve ölçülmesinde sistematik bir yaklaşım gereklidir. Örneğin sosyal göstergeler kategorisi için ana temalar, her ana tema için alt temalar ve alt temalar için de ölçülebilir göstergeler belirlenmiştir. Bu amaç kullanılabilecek olan göstergelerin bir listesi aşağıda Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini Değerlendirmede Kullanılabilecek olan Sosyal Göstergeler

SOSYAL GÖSTERGELER		
Tema	Alt tema	Gösterge
EŞİTLİK	Fakirlik	Fakirlik sınırının altında yaşayan nüfusun oranı
		Gini gelir eşitsizliği endeksi
		İşsizlik oranı
	Cinsiyet eşitliği	Ortalama kadın işçi ücretinin erkek işçi ücretine oranı
SAĞLIK	Beslenme durumu	Çocukların beslenme durumu
	Ölüm oranı	5 yaş altı çocuk ölüm oranı
		Doğumda yaşam beklentisi
	Hijyen koşulları	Yeterli kirli su ve atık hizmeti alan nüfusun oranı
	İçme suyu	Temiz içme suyu bulabilen nüfusun oranı
	Sağlık hizmetleri	Temel sağlık hizmeti alabilen nüfusun oranı
Bulaşıcı çocuk hastalıklarına karşı aşılama		
Doğum kontrol yöntemlerinin kullanılma oranı		
EĞİTİM	Eğitim düzeyi	İlkokul mezunu çocuk sayısı
		Lise mezunu yetişkin sayısı
	Okuryazarlık	Yetişkin okur-yazar oranı
BARINMA	Yaşama koşulları	Kişi başına yaşam alanı
GÜVENLİK	Suç	100.000 kişi başına kayıtlı suç oranı
NÜFUS	Nüfusun değişimi	Nüfus artış oranı

Kaynak: Nemli E (2006) Sürdürülebilir Gelişme: Ekonomi İle Çevre Arasındaki Denge. www.kalder.org/genel/Esra%20Nemli%20Oturum%205E%20Windows%20XP.ppt – (erişim tarihi: 24 Kasım 2006)

Yukardaki tabloda da açıkça görüleceği üzere sağlık sektörü sosyal göstergeler içinde önemli bir ana tema niteliğindedir ve alt tema olarak sayılan unsurlar ise sağlık sektörü ve diğer ekonomik sektörler arasındaki ayrıntılı ilişkiyi gösteren göstergelerle bazen birebir uyumaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç ise eğer sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmak isteniyorsa, sağlık sektörü için oldukça önem arzeden göstergelerde de iyileştirmeler yapılmasının zorunlu olduğudur.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının diğer önemli unsuru ise kalkınma sürecinde kazanılan faydaların nasıl dağıtıldığı ile ilgilidir. Bu elementi değerlendirilmede kullanılan en önemli göstergeler ise ortalama yaşam ömrü,

ölüm oranı ve eğitimle ilgili olanlardır. Ortalama yaşam ömrü veya diğer bir deyişle insanların ne kadar uzun süre yaşadıkları, bir ülkenin vatandaşlarına sağladığı hayat kalitesinin ne kadar iyi olduğunu veya bu konuda o ülkenin kapasitesini değerlendirmede çok önemli bir göstergedir. Bu gösterge ile çok yakından ilişkili olan bir diğer gösterge ise bebek ölüm oranı veya beş yaş altı çocuk ölüm oranıdır. Hem erkekler hem de kadınlar arasındaki okuma yazma oranı ise ülkelerin vatandaşlarını bilgi çağına ne kadar iyi hazırladıklarını değerlendirmede kullanılan bir göstergedir. Kadınlar arasındaki okuma yazma oranı, başarılı bir ekonomi için gerekli olan kadın unsurunun eğitim imkânlarına ne kadar eşitlikçi bir şekilde ulaştığını değerlendirmekte kullanılmaktadır. Ortalama yaşam ömrü, ölüm oranı ve okuma yazma oranı insani gelişmenin (human development) bütün yönlerini kapsamaktadır. Temiz su imkanlarına ulaşım, hijyen ve tıbbi bakım ise kalkınma sürecinde bir toplumun, o toplumda yaşayan insanların istek ve ihtiyaçlarına ne kadar duyarlı olduklarının ölçülmesinde kullanılan ayrıntılı ve ilave göstergelerdir.

II. SONUÇ

Literatürde sürdürülebilir kalkınma konusunda oldukça fazla sayıda makale ve raporlara rastlamak mümkündür. Her ne kadar tanımlar birbirinden farklı olabilseler bile bütün tanımlar çevre, ekonomi ve sosyal unsurların sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilemez unsurları olduğu üzerinde hemfikirdirler. Genel olarak ülkeler ise sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada izlenecek stratejileri;

- Çevreyi koruma ve iyileştirme,
- Sağlıklı ve adil bir toplum yaratma,
- Sürdürülebilir ve rekabetçi bir ekonomi,
- İyi yönlendirme,
- Global sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunma olarak sıralamaktadırlar (Wide et al. 2006; Adshead et al. 2006; Jeffery 2006).

Ülkelerin izledikleri stratejileri uygulamaya koymak için izleyecekleri eylem alanları ve ilerleme göstergeleri incelendiğinde ise bunlardan önemli miktarının sağlıklı yaşam, ölüm oranları, sigara kullanımının azaltılması veya çocuk yaşta ortaya çıkan beslenme bozukluklarının önlenmesi gibi doğrudan halk sağlığı çalışmaları ile çok yakından ilişkili oldukları görülebilecektir.

Temelde sürdürülebilir kalkınma gelecek nesillerin de kaliteli yaşama şansını azaltmayacak şekilde insan hayatının fiziksel, sosyal ve kişisel kalitesini (aslında genel olarak buna iyilik hali de diyebiliriz) geliştirmek demektir. Bugüne kadar olan bilimsel kanıtlar kirlenmiş çevrenin (hava kirliliği, kötü kentleşme, zehirli atıklara maruz kalma gibi) aslında sağlık için de kötü olduğunu göstermektedir. Ayrıca, sosyal olarak izole edilme, suç, aile hayatının bozulması, fakirlik, zayıflık ve ekonomik olarak güvende olmamanın da (sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekonomik yönleri) sağlık için kötü olduğu bilinmektedir. Daha da önemlisi bu farklı sağlık riskleri özellikle fakirlerin sağlık göstergelerine daha fazla yansımaktadır. Bu açıklamalar bize daha fazla sürdürülebilir kalkınmanın aslında daha sağlıklı bir toplumdan başka bir şey olmadığı anlamına gelmektedir (Porritt 2005; Rae 2006).

KAYNAKLAR

1. Adshead F., Thorpe A., Rutter J. (2006) Sustainable Development And Public Health: A National Perspective. **Public Health** (forthcoming)
2. De Kruijf H.A., Van Vuuren D.P. (1998) Following Sustainable Development İn Relation To The North-South Dialogue: Ecosystem Health And Sustainability Indicators. **Ecotoxicology and Environmental Safety** 40: 4–14.
3. Jacob T.J., Abel R. (2002) Sustainable Development And Health: An Indian Perspective. **Lancet** 360(24):638-9.
4. Jeffery J. (2006) Governance For A Sustainable Future. **Public Health** 120: 604-608.
5. Litsios S. (1994) Sustainable Development İs Healthy Development. **World Health Forum**. 15(2):193-5.
6. Nemli E. (2006) **Sürdürülebilir Gelişme: Ekonomi İle Çevre Arasındaki Denge**. www.kalder.org/genel/Esra%20Nemli%20Oturum%20E%20Windows%20XP.ppt – (erişim tarihi: 24 Kasım 2006).
7. Over M. (1991) **Economics for Health Sector Analysis**. The World Bank, Washington.
8. Porritt J. (2005) Healthy Environment – Healthy People: The Links Between Sustainable Development And Health. **Public Health** 119: 952-953

9. Price C., Dube P. (1997) **Sustainable Development And Health: Concepts, Principles And Framework For Action For European Cities And Towns.** EUR/ICP/POLC060305a – European Sustainable Development and Health Series: 1.
10. Rae M. (2006) Health Inequalities – A Sustainable Development Issue. **Public Health** (forthcoming).
11. Tatar M. (1992) **Health For All By The Year 2000 and Primary Health Care: The Turkish Case.** PhD Thesis in Social Policy and Administration. University of Nottingham.
12. Weaver J.H., Rock M.T., Kusterer K. (1977) **Achieving Broad-Based Sustainable Development,** Kumarian Pres.
13. WHO (1992) **Our Planet, Our Health.** Report of the WHO Commission on Health and Environment. Geneva.
14. WHO (1994) **Basic Documents.** 40th Edition, Geneva.
15. Wilde J., Boydell L., Rugkasa J. (2006) Integrating Sustainable Development And Public Health On The Island Of Ireland. **Public Health** 120: 601-603